

Σύμφωνα με τη σύγχρονη γλωσσολογία, η γλώσσα εκφράζει ιδέες, αλλά εκφράζοντας τις τις επηρεάζει και τις διαμορφώνει. Η κοινωνική πράξη του λόγου δίνει μορφή στη σκέψη οριοθετώντας τη και διαπλάθοντας τη. Γι' αυτό και αλλάζει η γλώσσα, όταν αλλάζουν οι κοινωνικές πραγματικότητες. Κάθε φορά που κοινωνικές μεταμορφώσεις δημιουργούν αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις, γίνονται σημαντικές αλλαγές στη γλώσσα και πριν απ' όλα στο λεξιλόγιο. Οι νέες ιδέες σε όλες τις κοινωνίες και τις γλώσσες συνήθως εκφράζονται με νέες λέξεις. Οι νέες ιδέες δημιουργούν καινούριες λέξεις, που με τη σειρά τους επηρεάζουν τις ιδέες και επιδρούν στις κοινωνικές σχέσεις.

Είναι χαρακτηριστική της εξέλιξης που δεν έχει γίνει στις ιδέες η παραδοσιακή και έντονα σεξιστική σημασία των λέξεων, όλων των λέξεων που ορίζουν τη διαφορά των φύλων, τη βιολογική και την κοινωνική αρσενική και θηλυκή ιδιότητα.

Η περιβόητη ισότητα των φύλων δεν έχει επηρεάσει τη γλώσσα. Δεν έχει αλλοιωθεί ούτε αλλάξει το νόημα των λέξεων, που περιέχουν βίαιη και έντονη την αξιολόγηση των φύλων, που εννοούν ανώτερο, θετικό, καλό κλπ. κάθε τι το αρσενικό. Δεν έχουν δημιουργηθεί καινούριες λέξεις, που να εκφράζουν και την αρνητική εκδοχή της ανδρικής ιδιότητας και συμπεριφοράς, δεν έχουν εφευρεθεί λέξεις που να εκφράζουν θετικά, ως αντίστοιχες των αρσενικών θετικές αξίες, τη γυναικεία ιδιότητα και συμπεριφορά.

Η ισότητα δεν έχει επηρεάσει τη γλώσσα σημαίνει πριν απ' όλα ότι οι ιδέες της ισότητας δεν έχουν εσωτερικευθεί από τις κοινωνικές ομάδες (ακόμα και τις πρωτοπόρες). Η ευαισθητοποίηση στη βαρβαρότητα που αποτελεί η μειωτική σημασία όλων των λέξεων που αφορούν τη γυναικεία ύπαρξη και συμπεριφορά δεν έχει γίνει, ώστε να παραλλάξει το παραδοσιακό νόημα των λέξεων και συγχρόνως να δημιουργήσει νεολογισμούς. Σημαίνει όμως και κάτι άλλο: τη ρητή ανισότητα των φύλων, συνεχώς παρούσα στην πράξη της καθημερινής ομιλίας, αδιόρατη και «φυσική», δηλαδή ασταμάτητα και κάθε στιγμή διαμορφωτική των ιδεών που αφορούν τα φύλα.

Η σημασία των λέξεων για τον άντρα και την κοινωνική αρσενική ιδιότητα παραμένει αναλλοίωτη και αναλλοίωτα θετική. Όλες οι λέξεις που σημαί-

νουν «γίνομαι», «είμαι» και «φέρομαι σαν» άντρας είναι σε όλα τα συμφραστικά πλαίσια σημασίες θετικές, κοινωνικές αξίες και αρετές: «ανδρώνομαι», «ανδρισμός» και «αρρενωπότητα», «ανδρικός», «αρρενωπός» και «αντρίκιος», «ανδροπρέπεια» κλπ. Στο αντιλεξικό του Βοστταντζόγλου, οι λέξεις που δηλώνουν το ανδρικό «ύφος» και «ήθος» έχουν συνώνυμα τους μόνο θετικές σημασίες, που είναι κοινωνικές αρετές, τα επίθετα «ανδρικός» και «ανδροπρέπης» παραπέμπουν στο «γενναίος», η «ανδροπρέπεια» και ο «ανδρισμός» στη «γενναιότητα» και την «ειλικρίνεια», η «αρρενωπότητα» και ο «ανδρισμός» στη «λεβεντιά» και το «ασικλίκι» κλπ.

Είναι εξίσου ενδεικτικό ότι η λατινογενής λέξη macho δεν πέρασε ακόμα στην ελληνική γλώσσα, με το να χρησιμοποιείται σαν ξένη λέξη ή με το να αποχτήσει ελληνική μετάφραση. Ο νεολογισμός αυτός, που έχει εφεύρει ο φεμινισμός, πλουτίζει νοηματικά τη γλώσσα με τις αρνητικές ιδιότητες της αρσενικής συμπεριφοράς και σημαίνει επιδεικτική ανδροπρέπεια, αλαζονική αρσενική ματαιοδοξία, εκβιαστική συμπεριφορά, ισχυρογνωμοσύνη και άσκηση βίας. Να το προσαρμόσουμε ελληνικά «μάτσος» και «ματσιαστής» ή να το μεταφράσουμε.

Όλα τα παράγωγα από τη λέξη «άντρας», λοιπόν, παραμένουν αναλλοίωτες αποκλειστικά θετικές σημασίες. Για τις γυναίκες, τα πράγματα είναι πολύ χειρότερα από την απλή αντιστοιχία του αρσενικού-θηλυκού με το θετικό-αρνητικό. Οι λέξεις που παράγονται από τη «γυναίκα» και θα αντιστοιχούσαν στη γυναικεία ιδιότητα, το «ύφος», το «ήθος», τη γυναικεία συμπεριφορά, έχουν υποκείμενο το αρσενικό γένος, δεν αναφέρονται στις γυναίκες, αλλά περιγράφουν αρνητικά τους άντρες.

Δεν υπάρχει λέξη αντίστοιχη του «ανδρώνομαι», δεν υπάρχει το ρήμα που σημαίνει την ανάλογη βιοκοινωνική ωρίμανση για να πούμε με αυτό «μεγαλώνω και από παιδί γίνομαι γυναίκα». Ακόμα χειρότερα από την απουσία της λέξης, υπάρχει (και αποθησαυρίζεται σαν το θηλυκό του «ανδρώνομαι») το ρήμα «απογυναικώνομαι» και το συνώνυμο του «εκθηλώνομαι», που αναφέρεται στον άντρα και σημαίνει «αποχτάω τα μειωτικά του ανδρισμού γυναικεία χαρακτηριστικά». Υποκείμενο δηλαδή του ρήματος που σημαίνει «γίνομαι άντρας» είναι ο άντρας, αλλά και υποκείμενο του ρήματος που θα σημαίνει αντίστοιχα «γίνομαι γυναίκα» είναι πάλι ο άντρας και το ρήμα σημαίνει «καταντάω γυναίκα».

Στο αντιλεξικό του Βοστταντζόγλου το επίθετο «γυναικείος» παραπέμπει στις λέξεις «γυναικοπρέπης» και «άνανδρος». Η λέξη «θηλυπρέπεια» παραπέμπει στα λήμματα «μαλθακότης» και «δειλία», το επίθετο «θηλυπρέπης» στα λήμματα «γυναικώδης» και «γυναικωτός». Το ένα πίσω από το άλλο, τα παράγωγα της λέξης «γυναίκα» είναι σημασίες μειωτικές: «γυναικίζω», «γυναικίσιος», «γυναικισμός», «γυναικωτός».

Τα παράγωγα της λέξης «γυναίκα» κοκάλωσαν μέσα στο χρόνο και δεν μπορούμε να τα φανταστού-

με παρά σε συμφραζόμενα που περιγράφουν αρνητικά τον άντρα. Οι μειωτικές τους σημασίες δεν αλλοιώθηκαν, καινούριες λέξεις που να σημαίνουν θετικά το «ύφος» και το «ήθος», τη συμπεριφορά των γυναικών δε δημιουργήθηκαν ακόμα.

Ρητή ανισότητα στην καθημερινή πράξη της ομιλίας, βία αόρατη και συνθλιπτική. Δεν είμαστε τα υποκείμενα των λέξεων που παράγονται από τη λέξη που σημαίνει αυτό που είμαστε: γυναίκες, δεν είμαστε υποκείμενα των λέξεων που σημαίνουν τη γυναικεία ιδιότητα και συμπεριφορά. Η γλώσσα, συστατικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής, είναι ακόμα η δημιουργός της υποκειμενικότητας. «Εγώ», γράφει ο Εμίλ Μπενβενίστι, «είναι η οντότητα που λέει εγώ». Το «εγώ-γυναίκα» δε λέγεται ακόμα στην ελληνική γλώσσα, πόσο μάλλον δε λέγεται (άρα η κοινωνία δεν το σκέφτεται) σαν θετική αξία.

Είναι μεγάλη η διεθνής βιβλιογραφία, που λέει ότι η γλώσσα «δεν είναι αθώα». Εκφράζει και εκφράζοντας επηρεάζει τις κοινωνικές σχέσεις. Πώς μπορεί να ζούμε τις κοινωνικές σχέσεις των φύλων, πόσο αλλιώς από ό,τι τις λέμε;

Τίσως πριν απ' όλα αποκαλυπτικές της σεξιστικής βίας, που αναλλοίωτη παραμένει αποτυπωμένη στη γλώσσα, είναι οι λέξεις και οι εκφράσεις της καθημερινής ομιλίας που έχουν σεξουαλικό συμβολισμό καθώς και οι πολλές μεταφορικές χρήσεις της σεξουαλικής πράξης.

Η διαφορά των φύλων εμφανίζεται βίαια αξιολογική και ακραία μονοσήμαντη στις μεταφορικές χρήσεις του σεξουαλικού συμβολισμού. Οι μεταφορικές σημασίες που κατασκευάζονται με την παρομοίωση και το σεξουαλικό συμβολισμό παραπέμπουν μόνο στην αρσενική βιολογία. Εκφράσεις που στην κυριολεξία τους σημαίνουν «είμαι κάτοχος των ανδρικών σεξουαλικών οργάνων» χρησιμοποιούνται στην καθημερινή ομιλία με διάφορα μεταφορικά νοήματα για να εκφράσουν κουράγιο, αποφασιστικότητα, ικανότητες, ηγετικά χαρίσματα κ.ά. Η ακριβώς αντίστοιχη χαρακτηριστική απαξία φτιάχνεται με την αρνητική μορφή των ίδιων ακριβώς εκφράσεων. Τα μεταφορικά νοήματα που σημαίνουν ανικανότητα, δειλία, -ανανδρία κ.ά. φτιάχνονται με εκφράσεις που στην κυριολεξία τους σημαίνουν «δεν έχω» τέτοια όργανα.

Η αξία στο σεξουαλικό συμβολισμό εκφράζεται με την κατοχή οργάνων της αρσενικής βιολογίας και η αναξιοσύνη με τη μη κατοχή τους. Πού ανάμεσα σε αυτά τα δύο μπορεί να εκφραστεί η φυσική και θετική μη κατοχή αρσενικών οργάνων από τον μισό «μη αρσενικό» πληθυσμό του κόσμου; Και πόσο αυτές οι αδιόρατα αλλά συστηματικά παρούσες στην καθημερινή ομιλία χρήσεις του σεξουαλικού συμβολισμού επηρεάζουν ανεπαίσθητα, καλλιεργώντας την αόρατη, διαρκή αξιολόγηση, όπου όλα κρίνονται (λέγονται) με αναφορά στον αρσενικό άνθρωπο, σαν να ήταν μοναδικός και μόνος στη ζωή και την κοινωνία;

Η σεξιστική βία στη γλώσσα, δηλαδή στις ιδέες

είναι μεγαλύτερη ακόμα στις λέξεις που κυριολεκτικά σημαίνουν τη σεξουαλική πράξη και χρησιμοποιούνται μεταφορικά φτιάχνοντας διάφορες σημασίες. Όλες οι λέξεις που δηλώνουν τη σεξουαλική πράξη ορίζουν την αρσενική πράξη ενεργητικά, με ενεργητικά ρήματα και αντίστοιχα τη γυναικεία συμμετοχή παθητικά. Τα μεταφορικά νοήματα, που κατασκευάζουν στην καθημερινή ομιλία τα ρήματα που σημαίνουν «κάνω» ενεργητικά τη σεξουαλική πράξη και όλα τα λαϊκά, χυδαία ή ευφημιστικά συνώνυμα τους, είναι νοήματα πρόκλησης κακού. Στις μεταφορικές τους χρήσεις τα ρήματα αυτά σημαίνουν νίκη και κατάκτηση, επιβολή και κυριαρχία, αλλά και βίαιη επιβολή, συντριβή του «αντιπάλου», πρόκληση καταστροφής, εξόντωση, τιμωρία.

Πώς άραγε μπορεί να ζουν οι άνθρωποι τη σεξουαλική πράξη, όταν αυτή σε κάθε μεταφορική της χρήση σημαίνει τόσο κακό και τόση βία; Ποιος θα μελετήσει κάποτε πόσο βαριά ιδεολογική και πόσο έντονα αγχογενής θα πρέπει να είναι η σχέση με τη σεξουαλική πράξη (όσο και με τις λέξεις που τη δηλώνουν), όταν όλα τα μεταφορικά νοήματα της είναι από «κατακτώ» μέχρι «υποτάσσω» και από «συντριβώ» μέχρι «εξοντώνω»;

Για τις λέξεις που σημαίνουν τη σεξουαλική πράξη (αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στα παράγωγα των λέξεων «άνδρας» και «γυναίκα») υπάρχει πλήρης νοηματική αντιστοιχία αρσενικού και θηλυκού. Το κακό που προκαλεί στον «αντίπαλο» η μεταφορική χρήση του ενεργητικού ρήματος είναι ακριβώς αντίστοιχο του κακού που υφίσταται μεταφορικά το υποκείμενο της παθητικής μορφής των ρημάτων που σημαίνουν τη σεξουαλική πράξη. Οι μεταφορικές χρήσεις της παθητικής μορφής αυτών των ρημάτων σημαίνουν υφίσταμαι καταναγκασμούς, υφίσταμαι ταλαιπωρίες, πέζομαι, υποφέρω, παθαίνω δεινά. Πώς άραγε μπορεί να ζουν οι άνθρωποι τη σεξουαλική πράξη, όταν αυτή σε κάθε μεταφορική χρήση των λέξεων με τις οποίες τη λένε (τη σκέφτονται) σημαίνει άσκητη βία και πρόκληση καταστροφής;

Η γλώσσα εκφράζει την ανισότητα και τη βία στις κοινωνικές σχέσεις αντρών και γυναικών, αποτυπώνοντας τις ιδέες που κυριαρχούν στην κοινωνία. Ωστόσο η γλώσσα εκφράζοντας επιδρά στις ιδέες και τις διαμορφώνει. Οι φεμινίστριες που έψαχναν πριν δέκα, δεκαπέντε χρόνια το γυναικείο λόγο, απόπειρα που δε φαίνεται να οδήγησε πουθενά, ίσως υποψιάζονταν χωρίς ακόμα να το ξέρουν το πολύ σημαντικό θέμα της βίας που κρύβεται σε τόσες καθημερινές και φαινομενικά «αθώες» λέξεις.

Άννα Φραγκουδάκη

ΓΛΩΣΣΑ ΛΑΝΘΑΝΟΥΣΑ — 2

Η θυγάτηρ της Εύας και το επικρατέστερο γένος

Στο ομότιτλο άρθρο του προηγούμενου τεύχους είδαμε ότι η ιδεολογία της ανισότητας είναι χαραγμένη στη γλώσσα. Όλα τα παράγωγα της λέξης *άντρας* είναι θετικές σημασίες, όλες οι λέξεις που δηλώνουν την αρσενική ιδιότητα και συμπεριφορά είναι κοινωνικές αρετές. Από την άλλη μεριά δεν υπάρχει τρόπος για να εκφράσουμε γλωσσικά τη γυναικεία ύπαρξη και συμπεριφορά. Δεν υπάρχουν οι λέξεις που να εκφράζουν θετικά τις σημασίες «είμαι», «γίνομαι» και «φέρομαι σαν» γυναίκα.

Η αξία που περιέχει στο νόημα της η λέξη *άντρας* παράγει πλήθος λανθάνοντα νοήματα, τα οποία αδιόρατα και καθημερινά καλλιεργούν την ιδεολογία της «φυσικής» ανωτερότητας που αποδίδεται στο ανδρικό φύλο. Ας πάρουμε για παράδειγμα τη φράση: «Φέρθηκε σαν άντρας και απέτυχε». Σε όποιο συμφραστικό πλαίσιο και αν φανταστούμε τη φράση, το λανθάνον νόημα είναι οπωσδήποτε θετικό για το υποκείμενο, η φράση εννοεί, απέτυχε *μολονότι* φέρθηκε σαν άντρας. Αν τώρα μετατρέψουμε το υποκείμενο της ίδιας φράσης σε θηλυκό, «Φέρθηκε σαν γυναίκα και απέτυχε», διαπιστώνουμε ότι αυτόματα αλλάζει το νόημα. Η φράση εννοεί: απέτυχε *επειδή* είναι γυναίκα. Το φύλο εξηγεί την αποτυχία, ενώ ακριβώς αντίθετα στο αρσενικό το φύλο αντιφάσκει με την αποτυχία. Αν ειπωθεί για κάποιον: «Έζησε σαν άντρας και πέθανε σαν άντρας», οποιοσδήποτε δέκτης και σε οποιαδήποτε κατάσταση επικοινωνίας θα καταλάβει ότι πρόκειται για υμνητική νεκρολογία. Αν μεταφέρουμε την ίδια φράση στο θηλυκό, «Έζησε σαν γυναίκα και πέθανε σαν γυναί-

κα», το νόημα γίνεται ασαφές, η φράση μοιάζει τεχνητή και δύσκολα μπορούμε να φανταστούμε κάποιο πλαίσιο στο οποίο ένας πραγματικός ομιλητής θα έλεγε αυτή τη φράση για μια γυναίκα.

«Φέρεται σαν άντρας» είναι λοιπόν μια έκφραση που πάντοτε σημαίνει συμπεριφορά θετική και αξιόπαινη, σημαίνει ότι φέρεται σύμφωνα με τις αρετές του φύλου, όχι μόνο για άντρα, αλλά σε πολλές καταστάσεις και για υποκείμενο γυναίκα. Η ανισότητα στην καθημερινή πράξη της ομιλίας παράγει συνεχώς θετικές σημασίες με τη λέξη *άντρας* και αρνητικές με τη λέξη *γυναίκα*. «Φέρεται σαν γυναίκα», όταν το υποκείμενο είναι γυναίκα, συνήθως σημαίνει φέρεται σύμφωνα με τα ελαττώματα του γυναικείου φύλου. Αν το υποκείμενο είναι άντρας, τότε οι σημασίες είναι μόνο αρνητικές, από καταδικαστικές έως εξευτελιστικές. Αυτό συμβαίνει ακόμα και όταν αποδίδονται σε κάποιον άντρα ιδιότητες που θεωρούνται γυναικείες, αλλά αξιολογούνται θετικά και είναι αρετές σε κάποια πλαίσια, π.χ. η ευαισθησία. «Ευαίσθητος» μπορεί να είναι αρνητικός, μπορεί να είναι και θετικός χαρακτηρισμός κάποιου άντρα. Αλλά «ευαίσθητος σαν γυναίκα» είναι χαρακτηρισμός αποκλειστικά και μόνο υβριστικός.

Η σεξιστική ιδεολογία υπάρχει στις ίδιες τις λέξεις και το νόημα τους, στη χρήση της γλώσσας, στο συντακτικό, στη γραμματική.

Η λέξη «άντρας» και τα ευγενή συνώνυμα

Είναι βάρβαρα σεξιστική η εικόνα των αποθησαυρισμένων λέξεων. Στο πράγματι πολύτιμο για την ελληνική γλώσσα αντιλεξικό του Βοσταντζόγλου, τα λήμματα *ανήρ* και *γυνή* διαφέρουν αποκαλυπτικά. Στο πρώτο μέρος του λήμματος αποθησαυρίζονται τα συνώνυμα και οι λέξεις που δηλώνουν τη σωματική διάπλαση. Έτσι, το ένα λήμμα γράφει: «*ανήρ*, κ. *άνδρας*, *άντρας*, (σωματώδης) *άντρακλας*». Το άλλο λήμμα γράφει: «*γυνή*, *θήλυ* (το), *απόγονος* - *θυγάτηρ* - *Εύας*, κ. *γυναίκα*, (συμπαθ.) κ. *γυναικούλα*, (περιφρ.) *γύναιον*, *γυναικάριον*, κ. *θηλυκό*, (*παλιογυναίκα*) *όργανον* - *σκεύος* - *ηδονής*. (μικρόσωμος γυνή) κ. *γυναικάκι*, (μεγαλόσωμος) κ. *γυναικάρα*, (μεγαλόσωμος και άχαρις) *φάλαινα*, *φορβάς*, κ. *αλόγα*, *αρκούδα*, *βουβάλα*, *νταρντάνα*, *φοράδα*, *φώκια*, *χοντρο-βαρέλα*, - *κοπάνα*, (λεπτή και δυσειδής) κ. *τσιμούχα*, (υψηλή και άχαρις) κ. *ψηλογκαμήλα*, (υψηλή και

εύσωμος) κ. *ψηλονταρντάνα*, (αρρενοπρεπής) *Αμαζών*, κ. *αντρογυναίκα*».

Τι έγινε ο «μικρόσωμος ανήρ», τι έγινε ο «υψηλός και άχαρις», τι έγινε ο «δυσειδής» άντρας, τι έγιναν οι λέξεις: *καρκολέτσος*, *λέλεκας*, *μακριά σαρακοστή*, *νταβανόσκουπα*, *αρκονδάνθρωπος*, *γκέκας*, *κρεμανταλάς*, *μαντράχαλος*, *νταγκλαράς*, *χαχόλος*, *νάνος*, *πυγμαίος*, *Κοντορεβιθούλης*, *εφταμηνίτης*, *κατσαμπρόκος*, *τζουτζές* και *κοντοπίθαρος*; Τι έγινε η λέξη *αντράκι*; Ε, λοιπόν, όλες αυτές και άλλες ακόμα, όλες οι λέξεις που περιγράφουν τη «σωματική διάπλαση», εκτός από το *άντρακλας*, δε βρίσκονται στο λήμμα «άντρας», αλλά στο άφυλο λήμμα «ανάστημα». Αν όμως οι λέξεις *φάλαινα* ή *ψηλογκαμήλα* ανήκουν στο λήμμα «γυναίκα», στοιχειώδης τυπική αντιστοιχία απαιτεί να ανήκουν στο λήμμα «άντρας» και οι λέξεις *κατσαμπρόκος* ή *τζουτζές*. Διαφορετικά, και η *βουβάλα* και το *γυναϊκάκι* δεν έπρεπε να είναι στο λήμμα «γυναίκα», αλλά στο αντίστοιχο θηλυκό του λήμματος «ανάστημα». Σαν να το καταλάβαινε και να το έκανε συνειδητά ο λεξικογράφος, στο λήμμα «άντρας» προσθέτει μόνο το *άντρακλας*, που βέβαια θα θεωρούσε προτέρημα.

Ακόμα αποκαλυπτικότερη είναι η απουσία των «περιφρονητικών» λέξεων που δηλώνουν τα ανδρικά ελαττώματα δίπλα σε όσα θεωρούνται τα περιφρονητέα γυναικεία χαρακτηριστικά: *γύναιο*, *γυναϊκάριο*, *θηλυκό*, *παλιογυναίκα*, *σκεύος ηδονής*. Αν η ακραία αρνητική εκδοχή της θηλυκότητας είναι στην κοινωνία η παλιογυναίκα, η αντίστοιχη ακραία αρνητική εκδοχή είναι ο επιδεικτικός αρσενικός, ή όπως λέγεται σήμερα ο *πολύ άντρας*. Όμως θα πρέπει να πάμε στο λήμμα «ανδρεία-δειλία» για να βρούμε τις λέξεις που δηλώνουν περιφρονητικά την αρσενική ματαιοδοξία, *μοσχομάγκας* και *κάργας*, *κουτσαβάκης*, *νταής*, *παλικάρι της φακής* και άλλες χυδαιότερες.

Το λήμμα «άντρας» είναι σύντομο και λιτό. Άντρας σημαίνει άντρας, λέει το λεξικό, ενώ γυναίκα σημαίνει πολλά και διάφορα, όλα σχεδόν αρνητικά.

Η γραμματική και το επικρατέστερο γένος

Στο ίδιο λεξικό, στο λήμμα «γυναίκα» βρίσκουμε και τις λέξεις που σημαίνουν το «πλήθος γυναικών»: *γυναϊκόκοσμος*, *γυναϊκομάνι* κτλ. Αντίστοιχο αρσενικό απλώς δεν υπάρχει. Το αίτιο

της απουσίας είναι πολύ σημαντικό, το πλήθος ανδρών είναι πλήθος ανθρώπων για πολλούς λόγους. Ο ένας είναι ότι το αρσενικό εκπροσωπεί το θηλυκό και το περιέχει, ενώ το αντίθετο είναι γλωσσικά αδύνατο. Αν πούμε «Οι Έλληνες υπέφεραν τον καιρό της κατοχής», αυτόματα εννοείται ότι υπέφεραν όλοι: και οι Ελληνίδες και τα Ελληνόπουλα. Αντίθετα οποιαδήποτε φράση έχει υποκείμενο τις Ελληνίδες ή τις αγρότισσες ή τις μαθήτριες του δημοτικού ή τις εργαζόμενες στον ΟΤΕ, σημαίνει τις αντίστοιχες γυναίκες και μόνο. Όταν αυτές οι γυναίκες δεν ορίζονται ως ομάδα του φύλου, τότε απλούστατα περιέχονται στους αγρότες, τους μαθητές ή τους εργαζόμενους στον ΟΤΕ. Θα ξανάρθουμε σ' αυτό το θέμα παρακάτω.

Ένα άλλο αίτιο είναι η γραμματική, γράφουν οι ειδικοί. Γιατί στη γραμματική το αρσενικό είναι το επικρατέστερο γένος. Όπως γράφει ο Αχιλλέας Τζάρτζανος στο συντακτικό της δημοτικής: «Αν τα υποκείμενα είναι διαφορετικού γένους, τότε το κατηγορούμενο εκφέρεται στο επικρατέστερο γένος. Και επικρατέστερο γένος είναι το αρσενικό.» (*Νεοελληνική Σύνταξις*, τ. Α, σ. 47).

Ωστόσο, το γραμματικό γένος στη γλώσσα δεν έχει σχέση με το βιολογικό φύλο. Λέμε *το αγόρι*, *το κορίτσι*, *λέμε η γάτα*, *ο ελέφαντας*, *το ελάφι*, *ο φόβος*, *τ' αγωνία*, *το άγχος*, *η καρέκλα*, *το σκαμνί*, *ο καναπές*.

Το κατηγορούμενο εκφέρεται στο γένος του υποκειμένου («το σπίτι είναι μικρό», «η μαθήτρια είναι άριστη») ή των υποκειμένων («τα παιδιά είναι μόνα τους», «οι αδερφές μου είναι φοιτήτριες»). Όταν τα υποκείμενα είναι περισσότερα και διαφορετικού γένους, τότε το κατηγορούμενο εκφέρεται στο *ουδέτερο* γένος. Αυτό όμως συμβαίνει μόνο για τα «άψυχα». Δηλαδή, ενώ λέμε «η αγωνία και ο φόβος είναι οδυνηρά», «οι πόρτες και τα παράθυρα είναι βαμμένα πράσινα», «ο σκύλος και η γάτα είναι άρρωστα», αυτό δεν ισχύει για τα «έμψυχα όντα», λέει ο Τζάρτζανος και άρα πρέπει να λέμε: «Η μάνα και ο πατέρας μου είναι πεθαμένοι», «η γυναίκα και ο πεθερός του ήταν απαρνηγόρητοι».

Το πρόβλημα λοιπόν δεν είναι τεχνικό, δεν είναι απλώς συντακτικό. Το αρσενικό είναι το, επικρατέστερο γένος, αλλά όταν τα υποκείμενα είναι άνθρωποι και μόνο τότε. Άρα, το γραμματικό γένος επηρεάζουν κοινωνικές ιδέες. Επικρατέστερο είναι το γένος του επικρατέστερου φύλου.

Θα μπορούσε εδώ κανείς διαβάζοντας να θεωρήσει ότι πρόκειται για ασήμαντη λεπτομέρεια και ότι δε χάθηκε ο κόσμος να συντάσσουμε κατά την παράδοση και να λέμε «ο Κώστας και η Ελένη είναι νέου» ή «είναι υπάλληλοι» ή «φοιτητές» και ότι είναι υπερβολή να ψάχνουμε την ανισότητα σε τόσο ψιλά γράμματα. Είναι μικρή η γραμματική λεπτομέρεια, αλλά μεγάλες οι σημασιολογικές της επιπτώσεις.

Η κοινωνική ταυτότητα είναι γένους αρσενικού

Οι φυλετικά μικτές κοινωνικές ομάδες ορίζονται γενικά στο αρσενικό, τις λέμε, άρα τις σκεφτόμαστε στο αρσενικό (οι Έλληνες, οι αγρότες, που λέγαμε πιο πάνω). Αυτό όμως σημαίνει ότι οι γυναίκες που περιέχονται σε αυτές τις μικτές ομάδες ορίζονται από τους άλλους με ένα «εσείς» αρσενικό και αυτοαναγνωρίζονται σε ένα «εμείς», μια ταυτότητα γένους αρσενικού.

Παράδειγμα καθημερινής τέτοιας σύγχυσης ανάμεσα στην κοινωνική ταυτότητα και την ταυτότητα του φύλου είναι τα σχολεία και πανεπιστήμια. Οι σχολικές τάξεις ονομάζονται συστηματικά και «φυσικά» τάξεις «μαθητών» και «σπουδαστών». Δάσκαλοι και δασκάλες, καθηγητές και καθηγήτριες αυθόρμητα και ασυνείδητα αποκαλούμε αυτό το σύνολο αγοριών και κοριτσιών «εσείς οι μαθητές», «εσείς οι φοιτητές». Πώς άραγε θα ερμήνευε ένας εξωγήινος εθνολόγος αυτό το φαινόμενο, να ορίζονται στο αρσενικό οι ομάδες των δύο φύλων;

Πιο έντονη από παντού αλλού η σημασιολογική ανωμαλία προβάλλει στις φιλοσοφικές σχολές, όπου ο φοιτητικός πληθυσμός είναι στη συντριπτική του πλειοψηφία γυναίκες. Βλέπεις λοιπόν μπροστά σου σε αυτές τις σχολές δεκάδες φοιτήτριες και τέσσερις πέντε φοιτητές και λες: «Εσείς, οι φοιτητές...», «Ποιος θα πάρει εργασία...», «Αφού όλοι σας δηλώσατε το μάθημα...», «Ποιος απ' όλους διάβασε...», «Πόσοι δε γραφήκανε ακόμα...» κτλ. Χαρακτηριστικότερο είναι ότι αυτό συμβαίνει εξίσου στους φοιτητές και τις φοιτήτριες: αποκαλούν τους δασκάλους τους και των δύο φύλων «λέκτορες» και «καθηγητές» και μιλούν στο πρώτο πληθυντικό πάντα στο αρσενικό «εμείς οι φοιτητές». Μέσα στην τάξη όλοι και όλες μιλώντας για το σύνολο που αποτελούν κυρίως φοιτήτριες λένε: «Κανένας μας δεν ήξερε ότι...», «Οι περισσότεροι θα λείπουμε την άλλη εβδομάδα...», «Αυτή η ώρα δε μας βολεύει όλους...»

Μιλούν οι φοιτήτριες στο όνομα ενός συνόλου με αναλογία ένα προς δέκα γυναικών και αυτοχαρακτηρίζονται στο αρσενικό.

Το σημαντικότερο είναι ότι αυτή η σύγχυση της ταυτότητας, η αναγνώριση και αυτοαναγνώριση των γυναικών στο επικρατέστερο γένος γίνεται ασυνείδητα και περνάει τελείως απαρατήρητη. Το αντίθετο όμως όχι μόνο τραβάει την προσοχή, αλλά ακούγεται σαν υποτιμητικό υπονοούμενο. Αν τύχει κάποτε και αποκαλέσεις «φοιτήτριες» την ομάδα που μπροστά στα μάτια σου αποτελείται από καμιά σαρανταριά φοιτήτριες και δύο φοιτητές, διαπιστώνεις αμέσως ότι έχει κάνει σοβαρό κοινωνικό παράπτωμα: οι δύο φοιτητές ανακαθίζονται ξαφνιασμένοι, βλέμματα στρέφονται προς το μέρος τους και κάποιες φοιτήτριες χαμογελούν. Με δυο λόγια η ομάδα έχει αυτόματα προσλάβει λανθάνον νόημα κοινωνικής προσβολής και αντιδρά επιβάλλοντας τη διόρθωση του αθέμιτου μηνύματος που το γένος μετέδωσε.

Άνθρωποι και γυναικόπαιδα...

Το αρσενικό λοιπόν εκπροσωπεί το θηλυκό, το περιέχει και το υποκαθιστά, δηλαδή το αποσιωπάει. Όλα τούτα έχουν μεγάλη συμβολική σημασία, γιατί λέμε, δηλαδή σκεφτόμαστε καθημερινά με τις έννοιες της αναξιοσύνης και της ανυπαρξίας μας, με τις έννοιες της βαρύτητας και της σπουδαιότητας τους. < Ακόμα και αυτή η ανθρώπινη ιδιότητα μας αναιρείται και αμφισβητείται από την ίδια τη λέξη που την ορίζει, γιατί η λέξη *άνθρωπος* σημαίνει τον άντρα.

Όπως έχουν επισημάνει- φεμινίστριες, σε όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες *άνθρωπος* σημαίνει άντρας. Αυτές οι γλώσσες, έχουν και το ίδιο σημαίνουν, την ίδια λέξη για τις έννοιες *άνθρωπος* και *άντρας* (man, homme, uomo, hombre, Man). Στα ελληνικά έχουμε δύο λέξεις διαφορετικές, και όμως στα περισσότερα συμφραστικά πλαίσια και με ελάχιστες εξαιρέσεις «*άνθρωπος*» σημαίνει άντρας.

Η φράση «Δεν ξέρω ακόμα τι *άνθρωπος* είναι...» δεν έχει πολλές πιθανότητες να σημαίνει: δεν ξέρω τι *άνθρωπος* είναι η Μαρία. Δεν υπάρχει κανείς που θα αναφωνήσει καθώς στριμώχνεται να μπει στο λεωφορείο: «Τι σπρώχνεις, *άνθρωπε* μου, περίμενε τη σειρά σου», αν τον σπρώχνει μια γυναίκα. Αν ακούσουμε κάποιον να λέει: «Μην επιμένεις, βρε παιδί μου, αφού δε θέλει ο *άνθρωπος*», αποκλείεται να εν-

νοήσουμε γυναίκα ως υποκείμενο του «θέλει».

Οποιοσδήποτε στην κυριολεξία άνθρωπος ακούει ή διαβάζει για τον Homo Sapiens, σκέφτεται και εννοεί έναν άντρα. Σε οποιοδήποτε σχολείο ζητηθεί στους μαθητές και τις μαθήτριες να περιγράψουν τον άνθρωπο του Κρομανιόν, θα περιγράψουν έναν άντρα. Όταν μιλούν για το ανθρώπινο είδος, οι ειδήμονες σε όλες τις χώρες σκέφτονται τον άντρα και αυτόν περιγράφουν.

Αν η λέξη άνθρωπος σήμαινε πράγματι το είδος και όχι το φύλο, γράφει η αμερικανίδα φεμινίστρια, τότε θα ήταν πολύ φυσικό και δε θα ξένιζε καθόλου, ένα βιβλίο της ιστορίας του πολιτισμού να περιγράφει τον άνθρωπο των σπηλαίων και να εικονογραφεί την περιγραφή με το σκίτσο μιας πρωτόγονης γυναίκας... Αυτό βέβαια δε γίνεται, και το αυτονόητο βέβαια σημαίνει ότι «άνθρωπος» είναι ο άντρας, και μόνο όταν χρειάζονται λεπτομέρειες, τότε του προσθέτουμε και το «συμπλήρωμα» του, τον «περίγυρο» του, τα γυναικόπαιδα.

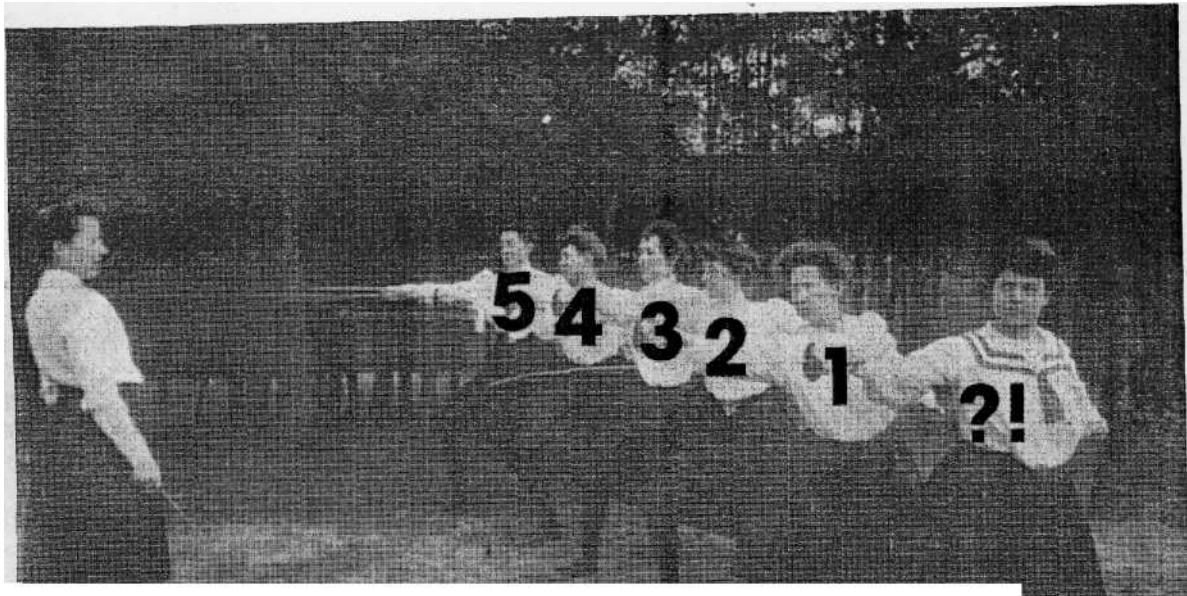
Αν η λέξη άνθρωπος σήμαινε το είδος και όχι το φύλο, τότε καθόλου δε θα ξένιζε, αντίθετα θα ήταν πολύ φυσική η φράση «Στις σύγχρονες κοινωνίες ο άνθρωπος γεννάει σε νοσοκομεία ή κλινικές και όχι στο ύπαιθρο όπως τον παλιό

καιρό». Εξίσου φυσική και ομαλή θα ακουγόταν η φράση «Κύριε Κώστα, ένας άνθρωπος έγγυος ζητάει τον προϊστάμενο», ή η φράση «Ένας άνθρωπος με φούστα κλαρωτή ανεβαίνει βιαστικά προς τα εδώ» κ.ο.κ.

Αν οποιοσδήποτε ελληνόφωνος ρωτήσει οποιοδήποτε συνάνθρωπο του, «Βλέπεις εκείνον εκεί τον άνθρωπο απέναντι;», ο/η... συνάνθρωπος θα καταλάβει «εκείνον τον άντρα». Αν εννοούσε ο πομπός γυναίκα, τότε θα το έλεγε, θα έλεγε «εκείνη τη γυναίκα», όχι «εκείνο τον άνθρωπο». Υπονοείται πάντοτε και σαφέστατα ότι το φύλο δηλώνεται ρητά όταν πρόκειται για τις γυναίκες. Σαν να ανήκουμε λιγότερο στο ανθρώπινο είδος οι γυναίκες.

Μέσα στις λέξεις και τη γραμματική, σε ολόκληρη τη γλώσσα η ανισότητα είναι προϊόν της παράδοσης, είναι αποτέλεσμα των ιδεών για τα φύλα. Ωστόσο, συνεχώς παρούσα η ανισότητα, αδιόρατα και ασυνείδητα συνεχώς παρούσα στην πράξη της καθημερινής ομιλίας, είναι με τη σειρά της διαπλαστική των ιδεών, ανεπαίσθητα και ασταμάτητα επηρεάζει και διαμορφώνει τις ιδέες για τα φύλα.

Άννα Φραγκουδάκη

«Γλώσσα λανθάνουσα - 3 ή γιατί δεν υπάρχουν βουλευτριες παρά μόνον χορεύτριες;»

Μια αμερικανίδα φεμινίστρια (η Dale Spender) έχει γράψει πως μολονότι ο θεός είναι άυλος, είναι πνεύμα, παρουσιάζεται με αρσενική μορφή σε όλες τις μονοθεϊστικές θρησκείες, γιατί οι «άνθρωποι» τον φαντάζονται κατ' ομοίωσιν του ανθρώπου. Άρα η λέξη *άνθρωπος*, λέξη που σημαίνει το είδος, σε κάθε χρήση της ανακαλεί την εικόνα μόνο του μισού των ανθρώπων. Όπως γράφαμε και στο προηγούμενο τεύχος η λέξη *άνθρωπος* σημαίνει τον αρσενικό άνθρωπο.

Αυτή η νοηματική ταύτιση του είδους με το φύλο καθόλου δεν οφείλεται στο ότι το γραμματικό γένος της λέξης είναι αρσενικό. Γιατί στα ζώα π.χ. ο *πάνθηρας*, ο *ελέφαντας*, ο *λαγός* είναι γραμματικά γένους αρσενικού αλλά σημαίνουν και τα δύο γένη του είδους. Και αντίστοιχα η *γάτα*, η *αρκούδα*, η *τίγρη*, η *αλεπού* επίσης εννοούν και τα δύο γένη του είδους και είναι γραμματικά θηλυκές.

«Η αδερφή μου είναι μητροπολίτης»

Υπάρχουν ιδιότητες που ορίζονται με λέξεις διπλού γένους, *ο/η νηπιαγωγός*, *ο/η δακτυλογράφος*. Και μολονότι η μορφή της λέξης στη δημοτική θυμίζει αρσενικό (γι αυτό και οι λαϊκοί άνθρωποι χωρίς εκπαίδευση αυτά τα δευτερόκλιτα θηλυκά σε -ος είτε τα χρησιμοποιούν σαν αρσενικά, ο *άμμος*, είτε σαν άκλιτα, η *οδός-της οδός-την οδός*), μολονότι λοιπόν η μορφή τους θυμίζει στη δημοτική αρσενικό, σε κάθε ανακοίνωση που γράφει «Ζητείται δακτυλογράφος με γνώσεις αγγλικής» όλοι και όλες καταλαβαίνουν ότι πρόκειται για προσφορά εργασίας σε *γυναίκα*. *Ο/Η δακτυλογράφος* λοιπόν σημαίνει η *δακτυλογράφος*, ενώ *ο/η άνθρωπος* κάτι κλωτσάει, κι αν γράψουμε η *άνθρωπος*, έχουμε κάνει λάθος, δε λέγεται ούτε γράφεται, σαν να μην υπάρχει. Σαν να αντιστοιχεί η λέξη *άνθρωπος* σε εκείνες τις κοινωνικές ιδιότητες που αιώνες μονοπωλούν οι άντρες με τον αποκλεισμό των γυναικών από την κοινωνική ζωή και τον εγκλεισμό τους στην οικογένεια. Σαν να αντιστοιχεί σε νοήματα που δε στέκουν λογικά γιατί δεν υπάρχουν τα σημαίνόμενα στην κοινωνική πραγματικότητα, όπως στις φράσεις «*Η αδερφή μου είναι μητροπολίτης*», ή ακόμα «*Η μητέρα μου ήταν αεροπόρος στον πόλεμο*» ή «*Έχω μια ξαδέρφη υδραυλικό*».

Αν η απουσία λέξεων γένους θηλυκού οφειλόταν στην κοινωνική πραγματικότητα του εγκλεισμού των γυναικών και μόνο, δε θα ήτανε βέβαια αρσενική η λέξη *άνθρωπος* και μάλιστα σε βαθμό που να μην επιδέχεται να τη χειριστούμε σαν έννοια γενική με δύο γένη. Επιπλέον υπάρχουν πολλές κοινωνικές και επαγγελματικές ιδιότητες που έπαψαν καιρό τώρα να μονοπωλούν οι άντρες, *πτυχιούχος*, *δικηγόρος*, *γιατρός*, *ζωγράφος*, *βουλευτής*, *υπουργός*, *πρόεδρος*, *δήμαρχος*. Και όμως ούτε έχουν ούτε καταφέρνουν ν' αποχτήσουν αυτές οι λέξεις θηλυκό. Και κάθε απόπειρα κατασκευής με την αναλογία του θηλυκού αυτών των ιδιοτήτων ακούγεται σαν ανόητη, μοιάζει άχρηστη, χτυπάει περίεργα ή και άσχημα στο αυτί.

*Γιάτρισ**, *προεδρέσα* ή *βουλευτρια* μοιάζουν κατασκευές που κάτι εμποδίζει να ακουστούν σαν λέξεις κανονικές. Πράγματι κάτι εμποδίζει τη θηλυκή μορφή, αλλά αυτό το κάτι δεν έχει καμιά σχέση με τη γλώσσα και τις δυνατότητές της ή με το γλωσσικό «αίσθημα» και τις απαιτήσεις του.

Δεν μπορούμε να πούμε μια *μηχανική του πολυτεχνείου*, λέμε όμως φυσικότατα μια *χωρική ορεινής επαρχίας*. Δεν καταφέρνει να βρει θηλυκή μορφή η λέξη *βουλευτής*. Υπάρχουν όμως άλλες αντίστοιχες που όχι μόνον έχουν αποχτήσει θηλυκό, αλλά αυτό μοιάζει κιόλας αυτονόητα κανονικό, *καθηγήτρια*, *εργάτρια*, *πωλήτρια*, *γυμνάστρια*, *τηλεφωνήτρια*, *χορεύτρια*. Ενδιαφέρον δεν είναι; Πόσο εύκολο γλωσσικά και πόσο φυσικό είναι να λέμε *χορεύτρια*, ενώ δεν μπορούμε να πούμε *βουλευτρια*...

Δεν είναι η γλώσσα που εμποδίζει να φτιάξουμε τα θηλυκά με την αναλογία. Ούτε οφείλεται η απουσία θηλυκών στο χρόνο που δεν είναι πολύς ακόμα από τότε που υπάρχουν *βουλευτριες*. Η γλώσσα φτιάχνει με μηχανισμούς αυτόματους νέα σημαίνοντα-σημαινόμενα, δηλαδή νέες λέξεις-έννοιες. Η κάθε λέξη γεννιέται μαζί με την έννοιά της και μόλις υπάρξει η έννοια αυτόματα εκφράζεται (γιατί έτσι υπάρχει) με το συνδυασμό ήχων που είναι το όνομά της, που

την κάνουν λέξη. Ούτε οι *κοσμοναύτες* υπήρχαν λίγα χρόνια πριν ούτε οι *οικολόγοι*, τα *φρικιά*, οι *βατραχάνθρωποι*, οι *προγραμματιστές* και τόσα άλλα, και καμιά γλώσσα στη γη δε συνάντησε καμιά δυσκολία να κάνει λέξεις τις καινούριες έννοιες. *Γιάτρισες* όμως δεν κατάφεραν να ονομαστούν, κι ας υπάρχουν, ούτε *βουλευτρίες* ούτε *δημάρχισες*. Κι ακόμα ούτε καν *συγγράφισες*, ενώ αυτές τουλάχιστον υπάρχουν και είναι κάμποσες πάνω από έναν αιώνα για να αναφερθούμε μόνο στη δική μας χώρα και γλώσσα.

Τι είναι αλήθεια εκείνο που εμποδίζει να αποχτήσει θηλυκό η λέξη *συγγραφέας*; Τι είναι εκείνο που μας επιβάλλει εκείνη την ανυπόφορη γενική της *συγγραφέα*, που μπερδεύει σαν γλωσσοδέτης και μοιάζει σαν λάθος (η *συγγραφέας* - της *συγγραφέα*); Γιατί δεν τολμάμε να πούμε η *συγγράφισα*, ποια πρόκληση αποφεύγουμε λογοκρίνοντας το θηλυκό; Γιατί ακούγεται αφύσικα τεχνητό και προκλητικό το *συγγράφισα*, ενώ είναι τόσο κανονικά, τόσο φυσικά τα *μάγισα*, *φόνισα*, *βασίλισα*, *μαγείρισα*.

Συγγράφισα, *γιάτρισα*, *προεδρέσα*, *δικηγορέσα* φαίνονται, ακούγονται σαν αδιανόητες κατασκευές. Και συγχρόνως ακούγεται σαν πιο κανονική η θηλυκή εκδοχή σε -ίνα, που υπάρχει στη λαϊκή γλώσσα, αλλά όμως σημαίνει τη σύζυγο του τιτλούχου, π.χ. «η δημαρχίνα και τα δημαρχόπουλα», κι ακόμα «η κυρία Προεδρίνα» απολύτως αντίστοιχη σε άλλη κοινωνική τάξη με την «Κυρά Γιώργαινα». Γι' αυτό ακριβώς αν πούμε η *δημαρχίνα* για την κάτοχο του δημαρχικού τίτλου και αντίστοιχα η *γιατρίνα*, η *υπουργίνα*, από τη μια ακούγονται σαν πιο κανονικά αλλά από την άλλη για τον ίδιο λόγο σαν λιγότερο σοβαρά και λιγότερο σπουδαία. Η *προεδρίνα* δεν είναι εξίσου αξιοσέβαστη με τον πρόεδρο και η *υπουργίνα* ή η *γιατρίνα* έχουν αυτόματα μικρότερο κύρος από *τον/την υπουργό* ή *την/τον γιατρό*.

Αυτό που εμποδίζει τις λέξεις να φτιαχτούν δεν είναι η γλώσσα, είναι οι ιδέες. Για να μην καταφέρνουν οι έννοιες να αποχτήσουν τη θηλυκή μορφή τους, για να μη γίνονται αλλαγές στη γλώσσα, θα πρέπει να μη γίνονται αλλαγές στις ιδέες.

Ποιες είναι όμως εκείνες οι ιδέες που εμποδίζουν εμάς τις γυναίκες να πούμε ότι η *Μέλπω Αξιώτη* είναι *μεγάλη συγγράφισα*, ή να αποκαλέσουμε *διάσημη επιστημόνισα* τη Μαρία Κιουρί, ή να μιλήσουμε για *τη φίλη μας τη δικηγορέσα* και την *άλλη τη φίλη μας τη γιάτρισα*. Γνωρίζουμε και συναναστρεφόμαστε ακόμα ένα σωρό γυναίκες που ασκούν το επάγγελμα της *ιστορικής*, της *ψυχολόγισας*, της *μηχανικής*, της *μαθηματικής*, της *φιλολόγισας*. Αδιέξοδο μοιάζει πράγματι.

Ο γλωσσοδέτης του θηλυκού και η τάξη του κόσμου

Ποιος είναι αλήθεια ο γλωσσοδέτης που εμποδίζει τις γλωσσικές αλλαγές εκείνες που φτιάχνουν τη θηλυκή μορφή των κοινωνικών τίτλων και ιδιοτήτων και γιατί άραγε εμποδίζει μόνο αυτές τις γλωσσικές αλλαγές; Όλα τα γλωσσικά στοιχεία αλλοιώνονται, παραφθείρονται και αλλάζουν ασταμάτητα. Ακόμα και οι παραφθορές των γλωσσικών κανόνων με την επανάληψή τους επιβάλλονται από τη γλωσσική κοινότητα, συνηθίζονται, γίνονται κανονικότητες και στο τέλος μπαίνουν και στη γραμματική και αποτελούν τους νέους γλωσσικούς κανόνες.

Οι αλλαγές όλων των ειδών στη γλώσσα γίνονται γιατί τις επιβάλλουν καινούριες επικοινωνιακές ανάγκες. Οι λέξεις αλλάζουν νόημα και τα νοήματα αλλάζουν λέξη ανάλογα με αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις και τις ιδέες. Η προσφώνηση *κύριος* π.χ. δηλώνει σεβασμό. Και όμως στο εσωτερικό της κομμουνιστικής κοινότητας η λέξη ήταν κάποτε έντονα προσβλητική και αρκούσε να ονομαστεί *κύριος* ένας *σύντροφος* για να καταλάβουν όλοι χωρίς άλλη κριτική μνεία ότι ήταν εχθρός και ανάξιος για μέλος της ομάδας. Όταν κάποιοι φοιτητές αποκαλούσαν τη δεκαετία του '50 *καθηγητές* τους τότε «καθηγητάς» ή όταν έλεγαν της *κυβέρνησης* αντί «της κυβερνήσεως» εννοούσαν με αυτή την αδιόρατη αλλαγή στην κατάληξη ότι είναι αριστεροί και αμέσως σαν αριστερούς τους αντιμετώπιζαν και οι ακροατές τους. Το ίδιο κάνουν σήμερα οι φοιτητές παρατονίζοντας τη γενική των ουσιαστικών. Όταν λένε του *εστιατόριου*, του *συμβούλιου* ή του *πανεπιστήμιου* εννοούν ότι έχουν ριζοσπαστικές ιδέες και ότι αμφισβητούν την κατεστημένη τάξη των πραγμάτων. Η λέξη *κάλεσμα* για συγκεντρώσεις συνηχεί ιδέες αμφισβήτησης, γι' αυτό και δεν τη χρησιμοποιούν εκείνοι που καλούν σε συγκεντρώσεις με χαρακτήρα συντηρητικό (όχι μόνο πολιτικά, αλλά και κοινωνικά, π.χ. των ακαδημαϊκών). Νόημα αμφισβήτησης απέναντι στην ιεραρχία και ανταρσίας απέναντι στην κατεστημένη τάξη μεταδίδει και η λεγόμενη γλώσσα των νέων.

Οι νεολογισμοί δεν ξενίζουν ποτέ και επαναλαμβάνονται με μεγάλη φυσικότητα, όταν είναι

λέξεις, όταν είναι σημασίες κοινωνικά ουδέτερες (*καταψύκτης, υπολογιστής, φωτοσύνθεση, πολυκλαδικό λύκειο, πύραυλος, διαστημόπλοιο*). Σκοντάφτουν όμως σε κοινωνική αντίσταση που μοιάζει γλωσσική, όταν το νόημα παίρνει χάρη στη μορφή των λέξεων την παραπληρωματική σημασία της άρνησης ή κριτικής ιεραρχιών. Τότε η χρήση των λέξεων ξεχωρίζει τις κοινωνικές ομάδες εκείνων που τις χρησιμοποιούν για να δηλώσουν συμμετοχή στην κριτική και την αμφισβήτηση και εκείνων που τις αποφεύγουν νομίζοντας ότι δεν είναι γλωσσικά κατάλληλες (*μπάτσος, φρικιό, караφλιάζω, κολλητός μου, καμάκι, τα φτύνω, κυριλές, μηχανόβιος, βαποράκι, ροκάς*).

Οι νεολογισμοί πάντως δημιουργούνται ασταμάτητα για να ονομάσουν κάθε λίγο που εφευρίσκονται καινούρια αντικείμενα, καινούριες κοινωνικές σχέσεις και καινούργιες ιδέες. Μέσα στις καινούριες ιδέες που εκφράζονται με καινούριες λέξεις υπάρχει συχνά στο νόημά τους η αμφισβήτηση των παλιών ιδεών. Ποτέ όμως αυτή η αμφισβήτηση δεν εμποδίζει τις λέξεις να δημιουργηθούν, το αντίθετο μάλιστα. Έτσι δεν έχουμε κανένα άλλο παράδειγμα στην κοινωνία και τη γλώσσα να υπάρχουν έννοιες και να μην έχουν ή να μην καταφέρνουν ν' αποχτήσουν λέξεις. Κανένα παράδειγμα εκτός από τα θηλυκά των κοινωνικών τίτλων.

Τα θηλυκά των κοινωνικών τίτλων δεν κατασκευάζονται επειδή καμιά ομάδα μέσα στην ομιλούσα κοινότητα δεν τις αρθρώνει τις θηλυκές αυτές λέξεις. Το πιο ενδιαφέρον απ' όλα είναι το ερώτημα, γιατί δεν τις αρθρώνουμε εμείς; Εμείς που βλέπουμε καθαρά ότι το αίτιο της απουσίας θηλυκού σε λέξεις τόσο γενικές όσο η λέξη *άνθρωπος* είναι ο σεξισμός. Το πιο ενδιαφέρον είναι το γιατί κι εμάς (κι εμένα) ηχεί έτσι προκλητική και λιγάκι γελοία η λεκτική κατασκευή «*Η φίλη μου η Μαρίνα είναι δικηγόρεσα*» ή «*μηχανολόγισα*» ή «*ιστορική*».

Το βέβαιο πάντως είναι ότι εκείνο που κάνει αυτά τα θηλυκά τόσο δύσκολα στη χρήση, τόσο τεχνητά και προκλητικά δεν είναι η γλώσσα. Εκείνο που οι λέξεις *γιατίρισα* ή *βουλεύτρια* προκαλούν δεν είναι το γλωσσικό αίσθημα. Προκαλούν πράγματι αλλά μιαν άλλη «φυσικότητα» μιαν άλλη «κανονικότητα». Εκείνη που κάνει τις ακριβώς ανάλογες γλωσσικά λέξεις *μαγείρισα* ή *χορεύτρια* να ηχούν έτσι φυσικές και απόλυτα κανονικές. Η *μαγείρισα* και η *χορεύτρια* ταιριάζουν τέλος πάντων στη γυναικεία «φύση». Ενώ *υπουργέσα* και *βουλεύτρια* όχι μόνο δεν ταιριάζουν διάβολε στη γυναικεία «φύση», αλλά είναι κιόλας ένα είδος υπεξαίρεσης ιδιοτήτων που «κανονικά» είναι αντρικές. Πρόκειται για λέξεις ενάντια στην τάξη του κόσμου.

Έτσι η αρσενική κατάληξη για να εκφραστεί ο κοινωνικός τίτλος μιας γυναίκας, που είναι *γιατρός* ή *δικηγόρος* ή *υπουργός*, μπορεί να βοηθάει στο να θυμίζει ότι «κανονικά» αυτές δεν είναι δουλειές για γυναίκες. Οι αρσενικές λέξεις βοηθάνε να μένει άθικτη η τάξη του κόσμου, γιατί υπονοούν ότι η παρουσία κάποιων γυναικών σε αυτά τα αντρικά πεδία είναι εξαιρεση και οι κάποιες με τέτοιους τίτλους γυναίκες είναι κι αυτές εξαιρέσεις.

Αν όμως είναι έτσι, τότε είναι αξιοθαύμαστο πόσο μεγάλη δύναμη έχει η γλώσσα. Με πέντε έξι *βουλεύτριες* και μερικές δεκάδες *δικηγορέσες* αναταράζεται η τάξη του κόσμου, ενώ παραμένει η «φυσική» ιεραρχία των φύλων άθικτη όσο οι γυναίκες ονομάζονται δήμαρχΟΙ και γιατρΟΙ και συγγραφεΙΣ...

[πηγή: *Δίνη, Φεμινιστικό Περιοδικό*, τ. 4, 1988, σελ. 42-44]

*Διατηρήθηκαν οι ορθογραφικές επιλογές του πρωτοτύπου, που εκφράζουν συγκεκριμένες γλωσσικές απόψεις. Για την αποφυγή συγχύσεων, σημειώνουμε ότι σύμφωνα με την ισχύουσα ορθογραφία οι παραγωγικές καταλήξεις *-ισσα* και *-εσσα* των θηλυκών γράφονται με *-σσ-*.

